

GITA ZADNIKAR¹

Radio libere: eksperiment z radijskim medijem v Italiji

Izvleček: Razmah gibanja svobodnih radijskih postaj v Evropi v sedemdesetih letih in njegove izkušnje so v letih, ki so sledila, spodbudile raznovrstna premišljanja in preizkušanja načinov uporabe medijev in novih tehnologij, ki so se pojavljale. Izkušnja *Radio Alice* in svobodnih radijskih postaj v Italiji v drugi polovici sedemdesetih let je seveda postala mogoča, ko je radio kot komunikacijsko sredstvo postal cenovno in tehnično dostopen novemu družbenemu subjektu – študentskemu gibanju in družbenim gibanjem, ki so jih večinoma tvorili mladi, vendar pa je obdobje ključno zaznamovala predvsem temeljna sprememba odnosa družbenih in političnih gibanj do medijskega delovanja.

Ključne besede: radio, radijske postaje, družbena gibanja, Italija

UDK: 316.45:621.396.7(450)

Radio Libere: An Experiment with Radio Broadcasting in Italy

Abstract: The 1970s expansion of free radio stations throughout Europe and the experiences of that movement over the following years encouraged diverse reflections on, and experiments with, the ways of using media and new technologies. Of course the experience of *Radio Alice* and other free radio stations in the Italy of the late 1970s only became possible when the radio as a communica-

¹ Dr. Gita Zadnikar, znanstvena sodelavka, je raziskovalka na Inštitutu za civilizacijo in kulturo, ter raziskovalna sodelavka *Alma Mater Europaea – Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakultete za podiplomski humanistični študij, Ljubljana. E-naslov: gita.zadnikar@ick.si.

tion tool became affordable and technically accessible to a new social subject – the student movement and social movements predominantly consisting of young people. What left the deepest mark on the period, however, was a fundamental change in the attitude of social and political movements to the media.

Key words: radio, radio stations, social movements, Italy



Sedemdeseta leta so v Italiji in drugje po Evropi pustila pomembno dediščino v obliki gibanja svobodnih radijskih postaj. Leta 1976 je Ustavno sodišče Republike Italije razglasilo, da je državni monopol nad radijskim etrom neustaven. S tem so bili vzpostavljeni pogoji za od države neodvisno lokalno radijsko oddajanje in lokalne svobodne radijske postaje (*radio libere*), kot so jih imenovali, so začele delovati v več italijanskih mestih. V Bologni je bila ustanovljena radijska postaja *Radio Alice*, ki je v dobrem letu svojega delovanja postala prepoznaven simbol študentskega in avtonomističnega gibanja, v Milanu je v istem obdobju začel oddajati *Canale 96*,² v Rimu pa *Radio Città Futura*.³ Vse tri radijske postaje so bile tesno povezane s študentskim in avtonomističnim gibanjem. Po celotni državi so nastajale radijske postaje s šibkimi oddajniki in majhnimi proračuni, ki so jih ustanavljali politični kolektivi, feministične skupine, novinarji, umetniki, pesniki in glasbeniki – torej posamezniki in skupine, ki niso pripadali parlamentarnim političnim strankam in pred tem niso imeli neposrednega dostopa do javnega komuni-

² Macali, 1977.

³ Mercurio, 2003, 3.

kacijskega servisa. Že konec leta 1976 je bila ustanovljena tudi nacionalna Federacija demokratičnih radijskih postaj (*Federazione delle Radio Emittenti Democratiche - FRED*), ki jo je sestavljalo več kot tristo radijskih postaj, povezanih z avtonomističnim gibanjem.⁴ Gibanje svobodnih radijskih postaj se je izjemno hitro širilo.

Leta 1974 so se pojavile prve zamisli o vzpostavitvi lokalne radijske postaje v Bologni. O ideji piratske radijske postaje je prvi konkretnije razmišljal kolektiv *Controradio*, vendar pa je bila skupina posameznikov, povezanih z revijo *A/traverso*, tista, ki se je lotila poglobljene teoretične analize in razvoja lastnega komunikacijskega koncepta. Septembra leta 1975 je revija *A/traverso* objavila članek z naslovom *soggeTTto colleTTivo emeTTe a/Traverso*, ki je predstavljalo temeljno besedilo in v katerem so bili naštet bistveni elementi porajajočega se medijskega projekta. Tvorijo ga člani radijskega kolektiva, ki znajo uporabljati tehnične naprave in hkrati spreminjati njihovo funkcijo; radijski medij, ki ga določajo značilna hitrost prenosa informacij, izrazna širina in možnost prejemanja povratnih informacij, ter sprememba komunikacijskega modela kot cilj, ki se ne omejuje le na raven vsebine.⁵ Obdobje, v katerem je nastajal *Radio Alice*, je zaznamoval pojav gibanj družbene avtonomije, ki so predstavljala nosilce temeljnih sprememb na področju kulture, življenjskega sloga, združevanja, pa tudi političnega in medijskega delovanja. Če so družbena in politična gibanja v šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih kot prevladujoči pristop uporabljala

⁴ Monteleone, 1992, 394. Posledica razsodbe ustavnega sodišča seveda ni bil le pojav radijskih postaj, povezanih z družbenimi gibanji, temveč je razsodba v prvi vrsti omogočila razmah zasebnih komercialnih radijskih in televizijskih postaj. Prav tam, 420–421. O začetnem obdobju svobodnih radijskih postaj tudi: Hutter, 1978; o družbenem vzdušju, v katerem se je porodila zamisel o svobodni radiofoniji, pa Faenza, 1973.

⁵ Gruber, 1997, 47.

strategijo kontrainformacije, usmerjene proti “potvorbam in lažem vladajočih”,⁶ se kolektiv nastajajočega *Radio Alice* ni osredotočal le na vsebino informacije, temveč je težil k preoblikovanju celotnega procesa medijske produkcije. Njihov koncept, ki se je “bojeval proti zgodovinskemu materializmu, dialektiki in birokratskemu jeziku socialističnih gibanj”,⁷ je temeljil na izčrpnih teoretičnih premišljanjih, ki so se naslanjala na tedaj aktualna besedila Hansa Magnusa Enzensbergerja in Jeana Baudrillarda, na semiologijo Umberta Eca ter poststrukturalizem Michela Foucaulta in dvojice Deleuze-Guattari.

Radio Alice

Radio Alice je začel oddajati 9. februarja 1976⁸ iz zasebnega stanovanja v petem nadstropju stanovanjskega poslopja v ulici Via del Pratello 41 v središču Bologne, radijsko postajo pa so poimenovali po Alici, junakinji angleškega pisatelja Lewisa Carrolla (*Alice's Adventures in Wonderland* (1865); *Through the Looking-Glass* (1871)). Potem, ko so s prispevki, ki so jih zbrali člani kolektiva, kupili potrebno radijsko opremo,⁹ je februarja 1976 radijska postaja z vojaškim oddajnikom začela oddajati program, ki je na začetku potekal v jutranjem in popoldansko-nočnem terminu, pozneje pa od jutra do poznih nočnih ur. Radijska postaja *Radio Alice*, so poudarjali njeni ustvarjalci, ni bila sredstvo kontrainformiranja. Čeprav je nastajala v tesnem stiku z avtonomističnim gibanjem, so posebej poudarjali,

⁶ Berardi, Jacquemet, Vitali, 2003, 135.

⁷ Prav tam, 136.

⁸ Radio Alice je uradno začel oddajati 9. februarja 1976, čeprav je radijski kolektiv že pred tem izpeljal nekaj poskusnih oddajanj. Prve poskuse so opravili novembra 1975, prvi ohranjeni transkript oddajanja pa je z dne 26. januarja 1976. Collettivo A/traverso, 2002.

⁹ Prav tam, 99.

da niso le glasniki izbrane skupine ali dela družbenih gibanj, ki bi si prizadeval "razkriti zanikane, skrite, potlačene ali zatrte resnice".¹⁰ Če je bila uveljavljena komunikacijska strategija tradicionalnih levičarskih političnih gibanj v Italiji osredotočena na to, da 'uradni' informaciji nasproti postavi kontrainformacijo, je *Radio Alice* to želel preseči. "Ne zadostuje le zavračati laži oblasti." so poudarjali, "potrebno je opozarjati na in razgaliti tudi resnico oblasti."¹¹ "Ko oblast pove resnico in se pretvarja, da je naravna, moramo opozoriti na tisto, kar je v tem sistemu nehumanega in absurdnega in kar diskurz reproducira in odseva ter utrjuje."¹² Učinkovito sredstvo za takšno delovanje je mogoče prepoznati v jeziku – jeziku oblasti, ki ga je potrebno uporabiti tako, da se obrne proti njej – in v vzpostavljanju avtonomnega procesa izražanja, tako imenovanem umazanem jeziku *Radia Alice*. Prav umazani jezik je tisti, ki se je sposoben zoperstaviti dominantnim izraznim procesom.¹³

Radio Alice je predstavljal eksperiment z radijskim medijem in "poskus moderno tehnologijo obrniti v osvobajajočo smer".¹⁴ Uporabljal je svoj lastni ('umazani') jezik, ni imel stalne redakcije ali strogo določene programske sheme, prizadeval pa si je preoblikovati tudi uveljavljeni odnos med radijskimi ustvarjalci in poslušalci. Radijski program je ustvarjal ohlapen kolektiv, ki se mu ni bilo težko pridružiti. Fluidnost kolektiva je omogočala, da so radijski program

¹⁰ Berardi, Jacquemet, Vitali, 138.

¹¹ Collettivo A/traverso, 14.

¹² Prav tam.

¹³ "Kolektiv *Radia Alice* se je seveda posluževal jezikovnih provokacij in uporabljal umazane besede, kot so kletvice, vendar pa je bil jezik *Radia Alice* umazan predvsem zato, ker je bil pogovorni jezik." Uporaba pogovornega jezika na radijskih postajah je bila namreč v tistem obdobju novost in nekaj neobičajnega. Marucci, 2002.

¹⁴ McLaughlin, 1978.

ustvarjali številni posamezniki in da je bil izjemno raznolik. Radijski sodelavci niso prejeli plačil, finančna sredstva, potrebna za delovanje radijske postaje, pa so zbirali s članarino in dobrodelnimi pobudami v njeno korist.¹⁵ Vse to je bila na področju delovanja radijskih postaj novost.

Radijski kolektiv je poudarjal pomen intenzivne dvosmerne komunikacije s poslušalstvom, zavračal hierarhično notranjo organizacijo in strogo delitev delovnih nalog, pa tudi profesionalizacijo, ki bi pomenila, da bi bili k procesu radijskega ustvarjanja pripuščeni le tisti, ki bi bili za to strokovno usposobljeni. Nasprotovali so "uokvirjenemu izražanju, dobro vodenim oddajam in odličnemu tehničnemu mešanju",¹⁶ saj so bili prepričani, da bi takšen pristop onemogočal vzpostavitev pristnejšega in spontanega odnosa s poslušalci, ki je bil zanje ključen.¹⁷ Pomembno vlogo v odnosu med radijsko postajo in s poslušalci je zato imel telefon, ki je poslušalcem omogočal neposreden vstop v radijski eter in komunikacijo z radijskimi ustvarjalci, česar v Italiji poprej niso poznali.¹⁸ "V programu *Radio Alice* v živo sta se radio in telefon vse bolj prepletala",¹⁹ povezava med radijsko

¹⁵ Dostopna literatura o *Radiu Alice* dosledno navaja, da radijska postaja v času svojega delovanja nikoli ni predvajala radijskih oglasov. Vendar pa so se pojavljali vsaj poskusi v smeri, da bi oglase na *Radiu Alice* le imeli. To je razvidno iz radijskih letakov, kjer so med drugim navedene cene oglasnih sporočil. *Presentazione pubblicitaria Radio Alice*. Chi siamo, brez datuma, <http://www.radioalice.org> (1. 8. 2015).

¹⁶ Berardi, Jacquemet, Vitali, 139.

¹⁷ Monteleone, 394.

¹⁸ Berardi, nekdanji član kolektiva *Radio Alice*, meni, da je uporabo telefona na italijansko radijsko sceno vpeljal prav *Radio Alice*. "Radio Alice je s povezavo telefona in radia sprožil revolucionarno spremembo v novinarski tehniki, ki so jo pozneje posnemali vsi italijanski mediji." Berardi, Jacquemet, Vitali, 139.

¹⁹ Prav tam.

postajo in telefonom je omogočila tako neposredna javljanja s kraja dogodka (telefonske govorilnice) kot tudi to, da je radio predstavljal vsem odprti komunikacijski kanal. Na ta način je bil, vsaj po mnenju kolektiva *Radio Alice*, učinkovito odpravljen tradicionalni razkorak med novinarsko redakcijo, ki novice ustvarja, in poslušalci, ki jih prejemajo. Poslušalci so lahko postali 'potencialni' ustvarjalci novic, kar je bilo do takrat nepredstavljivo, saj je "novice v živo lahko posredovali tisti, ki je na radio klical, brez filtrov ali uredniške obdelave".²⁰ "Odprt dostop, komunikacijska neformalnost, nizka profesionalizacija in oddajanje v živo"²¹ pa so odstranjevali prepreke med tistimi, ki so 'oddajali', in tistimi, ki so 'sprejemali'.

Natančni podatki o strukturi poslušalstva *Radio Alice* ne obstajajo, je pa radijska postaja opravila manjšo analizo prejetih telefonskih klicev, ki je pričakovano pokazala, da so jo poslušali predvsem mladi. Večina vseh poslušalcev je bila mlajših od 25 let, sledili so poslušalci, ki so pripadali starostni skupini od 25 do 45 let, najmanj pa je bilo poslušalcev, starejših od 45 let.²² Dnevno je po ocenah radijsko postajo poslušalo 25 tisoč ljudi, radijski kolektiv pa je v šolah in na javnih mestih, kjer so se zadrževali mladi, organiziral tudi kolektivno poslušanje radijskih oddaj. Radijski program *Radio Alice* so sestavljale informativne (dnevne novice, napovedi dogodkov, sindikalna kronika), glasbene in kulturne vsebine. Med priljubljenimi radijskimi oddajami je bilo mogoče zaslediti tako radijsko oddajo o jogi kot tudi pripovedovanje otroških pravljic, vendar pa so bile najbolj prepoznavne značilnosti radijske postaje prav njen jezik, neposredna javljanja iz telefonskih govorilnic, improvizirani koncerti, ki so potekali v radijskih prostorih, in načelo odprtega mikrofona.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

²² Presentazione pubblicitaria *Radio Alice*. Chi siamo.

Tudi prisilna prekinitev oddajanja in posledična kratkotrajnost radijskega eksperimenta *Radio Alice* sta pripomogla k temu, da je bolonjska radijska postaja postala eden pomembnejših simbolov družbenih gibanj poznih sedemdesetih let v Italiji. Marca leta 1977, v obdobju, ko so na bolonjskih ulicah potekali ostri spopadi med študenti in državo, in je pod streli omahnil študentski aktivist Francesco Lorusso, so policisti vdrli v radijske prostore *Radio Alice*, nasilno prekinili njegov program ter aretirali prisotne radijske ustvarjalce, ker naj bi s svojim delovanjem spodbujali nasilne spopade. *Radio Alice* je tako deloval le dobro leto, neposredni radijski prenos policijskega vdora²³ pa je postal najbolj prepoznavni posnetek svobodnih radijskih postaj tistega obdobja.

V sedemdesetih letih so začele delovati tudi radijske postaje *Radio Città Futura*, *Radio Onda Rossa* in *Radio Sherwood*, ki so v nasprotju z bolonjskim radijskim eksperimentom preživele sedemdeseta leta.²⁴ *Radio Città Futura* je v Rimu začel oddajati leta 1975. Ustanovila sta ga založnik Giulio Savelli in Renzo Rossellini s podporo organizacije *Avanguardia Operaia* (Delavska avantgarda)²⁵ in parlamentarne stranke *Partito di Unità Proletaria* (Stranka proletarske enotnosti – PdUP), vendar sta tako Savelli kot tudi PdUP projekt zaradi ideoloških nesoglasij, ki so se kmalu pojavila, zapustila že januarja 1977. Leta 1976 je prvič oddajal *Radio Sherwood* iz Padove, leta 1977 pa rimski *Radio Onda Rossa*. Obe radijski postaji

²³ Zvočni posnetki policijskega vdora v radijske prostore *Radio Alice* so dostopni na: *Radio Alice*, Le ultime voci di *Radio Alice* (12. marec 1977), <http://www.radioalice.org/audio/ultimevoci.mp3> (1. 8. 2015); *Radio Alice*, Trascrizione della chiusura della radio: Questo sono le ultime voci diffuse sabato 12 marzo 1977, ore 23.15, <http://www.radioalice.org/chiusura.html> (1. 8. 2015).

²⁴ Cuninghame, 2001, 89–102.

²⁵ Balestrini, Moroni, 2005, 376–378.

sta bili blizu avtonomističnemu gibanju. Med pomembnejše radijske postaje, ki so nastale v prvem valu gibanja svobodnih radijskih postaj v drugi polovici sedemdesetih let, je mogoče prištevati še *Controradio*, ki je v Firencah začel delovati leta 1975, *Radio Popolare*, ki v Milanu oddaja od leta 1976, *Radio Città Aperta*, ki je bil leta 1978 ustanovljen v Rimu, ter *Radio Città 103*, ki je istega leta začel delovati v Bologni. Vse našete radijske postaje (z izjemo *Radia Alice* in *Canale 96*) so ob redno prisotnih težavah s financiranjem in v preteklosti tudi z ohranjanjem radijske frekvence obstale vse do danes.

Radio Città Futura, Radio Città 103 in Radio Sherwood

Eden prvih sodelavcev radijske postaje *Radio Città Futura*, novinar Sandro Provvisionato, začetke radijske postaje opisuje: "Bil je december 1975, ko smo Renzo Rossellini, Giulio Savelli in jaz začeli oddajati iz stolpiča v najvišjem nadstropju stanovanjske stavbe na trgu Vittorio in s signalom pokrili dober del Rima. V tistem obdobju je bil eter še vedno svoboden in cilj našega projekta je bil mladinskemu gibanju tistega časa omogočiti, da javnosti spregovori s pomočjo radijskega predvajanja razprav, manifestacij, novic in glasbe. Ob strani so nam stali zunajparlamentarna levica, študenti, okoljevarstveniki in feministična gibanja."²⁶ Radijska postaja je bila v izjemno razgretim političnem obdobju večkrat tarča napadov skrajnih skupin. "Leta 1976 so v prostore radia vdrli brigadisti skrajne leve skupine *Unità Comuniste Combattenti* (Komunistične borbene enote) s pištolami v roki, v mikrofone prebrali svoj komunike in odšli. Tri leta zatem, leta 1979, so radio napadli pripadniki neofašistične skupine *Nuclei Armati Rivoluzionari* (Oborožene revolucionarne celice -

²⁶ Mercurio, 2003, 3.

NAR), ki so vdrli v studio, ko je bila na sporedu feministična oddaja, in pretepli nekaj žensk”.²⁷ *Radio Città Futura* je od sedemdesetih let do danes doživel “veliko evolucijo”, vendar pa med najpomembnejše značilnosti še vedno uvrščajo značilnost, ki je postajo v osnovi definirala na njenih začetkih: “radovednost in pogled onkraj mainstreama”.²⁸

Leta 1976 je v Bologni začela oddajati radijska postaja *Radio Città 103*, ki jo je ustanovil kolektiv novinarjev, pripadnikov bolonjske levice, najbolj vplivna svobodna radijska postaja v Benečiji, *Radio Sherwood*, pa je bila istega leta ustanovljena v Padovi. “Jeseni leta 1976 je iz ulice Pontecorvo 1/a v Padovi majhna svobodna radijska postaja Radio Sherwood prvič oddala svoj signal.” Od takrat je radijska postaja doživela veliko sprememb: “od Padove je prešla na celotno Benečijo, od FM frekvence v svet medmrežja in na satelit.”²⁹ Radio Sherwood, ki je bil vse od svojih začetkov blizu zunajparlamentarni levici, je “vztrajno spremljal zgodovino globalnih in lokalnih družbenih gibanj”,³⁰ v zadnjih letih pa je deloval predvsem kot radijska postaja socialnih centrov severovzhodne Italije in naslednikov avtonomističnega gibanja. Kolektiv *Radia Sherwood* pojasnjuje, da njihovo poročanje nikoli ni objektivno. “Nikoli nismo hoteli biti objektivni, ker smo prepričani, da vsi, ki

²⁷ Prav tam.

²⁸ Radio Città Futura, dall’etere romana un ponte per il mondo, 25.1.2007, <http://aspettandochespiova.blog.spot.com/2007/01/radio-citt-futura-dal-letere-romana-un.html> (1. 8. 2015).

²⁹ I nostri primi 30 anni. Un po’ di storia della foresta di Radio Sherwood, <http://www.sherwood.it/I-nostri-primi-30-anni-Un-po-di> (1. 8. 2008).

³⁰ Prav tam. Radijska postaja *Radio Sherwood* je bila v sedemdesetih letih tesno povezana z avtonomističnim gibanjem in padovanskimi avtonomističnimi skupinami. V obdobju po aretaciji članov ‘teoretskega jedra’ italijanskega avtonomističnega gibanja leta 1979 so bili zaradi tega sodno preganjani tudi številni radijski sodelavci.

ustvarjajo informacije, izbirajo.”³¹ “Naša izbira je, da smo pristranski, na strani družbenih gibanj,” poudarjajo, in da “svobodno sodelujemo pri ustvarjanju komunikacij v konfliktih.”³²

Canale 96, Radio Popolare in Radio Onda Rossa

Milanska radijska postaja *Canale 96* je nastala leta 1975 kot iniciativa časopisa *Quotidiano dei lavoratori*, ki je bil blizu skupini *Avanguardia Operaia* ter ob časopisih *Il Manifesto* in *Lotta Continua* v sedemdesetih letih tretji pomembnejši časopis italijanske zunajparlamentarne levice. Tudi *Canale 96* je do leta 1980, ko je prenehal oddajati, veljal za radijsko postajo milanske politične levice.³³ Že konec leta 1976 je *Canale 96* izgubil položaj prevladujoče svobodne radijske postaje v mestu, saj je imel konkurenčni *Radio Popolare* z močnejšo radijsko frekvenco tudi bolj strukturiran in bolj odmeven radijski program, močnejši kolektiv radijskih ustvarjalcev in boljše finančne pogoje za svoje delovanje. Tudi *Radio Popolare* se je osredotočal predvsem na spremljanje dogodkov, povezanih z družbenimi gibanji. Ta milanska radijska postaja je dejansko ‘zaslovela’ prav z neposrednim radijskim spremljanjem ostrih spopadov med protestniki in policijo, ki so na milanskih ulicah potekali 7. decembra 1976.³⁴ Radijski sodelavci so o poteku spopadov in ranjenih protestnikov celo noč redno in izčrpno poročali iz javnih telefonskih govornic in stanovanj ljudi, ki so jim dovolili, da za komunikacijo z radijsko postajo uporabijo njihove telefonske naprave. V podobne namene so javne telefonske govornice uporabljali tudi sodelavci

³¹ Radio Sherwood, I nostri primi 30 anni. Un po’ di storia della foresta di Radio Sherwood, <http://www.sherwood.it/I-nostri-primi-30-anni-Un-po-di> (1. 8. 2008).

³² Prav tam.

³³ Macali, 1977.

³⁴ Capanna, 2007 (1988), 38.

bolonjske radijske postaje *Radio Alice*, vendar pa je bil *Radio Popolare* prvi, ki je vpeljal tako kontinuirano spremljanje nekega dogodka.

Tudi rimski *Radio Onda Rossa*, ki je začel oddajati maja 1977, je bil v sedemdesetih letih tesno povezan z avtonomističnim gibanjem. Takratni radijski sodelavec je razloge za ustanovitev radijske postaje pojasnil z naslednjimi besedami: "V Rimu so v tistem obdobju delovali različni medijski projekti – *Radio Città Futura*, *Radio Radicale*, *Il Manifesto*, *Lotta Continua*, *Quotidiano dei lavoratori* –, vendar so le stežka govorili o resničnih bojih rimskih gibanj ... da bi nekaj lahko objavili, smo se vedno morali prerekati."³⁵ Že prva radijska oddaja, v kateri so pojasnjevali predvsem tehnične elemente radijskega projekta, je predstavila ključne lastnosti *Radio Onda Rossa*. *Onda Rossa* je radijska postaja, ki jo vsebinsko "ustvarjajo tisti, ki so jo tudi materialno vzpostavili"³⁶ in ki je nastala zaradi potrebe dela družbenih gibanj po lastnem informacijskem sredstvu, ki izhaja iz družbenih in političnih bojov. Ob tem je bila jasno izražena težnja, da bi projekt v celoti temeljil na načelu horizontalne organizacije in samofinanciranja, predvsem na prostovoljnih finančnih prispevkih poslušalcev in podpornikov.

Kolektiv *Radio Onda Rossa* je delovanje na radijski postaji vedno dojemal kot politično delovanje. Tudi radijsko postajo niso poimenovali 'svobodna', temveč militantna radijska postaja, radijska postaja družbenih gibanj ali celo revolucionarni radio. "*Radio Onda Rossa* ni 'svobodna' radijska postaja, temveč militantna radijska postaja, revolucionarna radijska postaja. Ker je izbrala politična stališča in pogoje določene strani, je namreč nemudoma postala ra-

³⁵ La redazione di Radio Onda Rossa, *Quando parla Onda Rossa*, v: Bianchi, Caminiti (ur.), 2008.

³⁶ Prav tam.

dijska postaja gibanja.”³⁷ Kljub tesni povezanosti z avtonomističnim gibanjem so ustvarjalci radijske postaje vztrajali, da *Radio Onda Rossa* nikoli ni predstavljal propagandnega sredstva ene politične skupine ali prepričanja. V manifestu, ki je maja 1977 naznanjal otvoritev radijske postaje, je bilo mogoče prebrati: “kdor meni, da svoboda tiska in informacij ni svoboda gospodarjev, da žalijo proletarce, ki se borijo za svojo osvoboditev, si mora prizadevati, da bi proletarci imeli lastne informacijske vire. *Radio Onda Rossa* je eden teh virov”³⁸. Radijska postaja je hitro postala priljubljen medij družbenih gibanj, radijski kolektiv pa je v živo predvajal predvsem manifestacije, poulične spopade, razprave ter poročal o iniciativah v rimskih soseskah, tovarnah, šolah ali na univerzah. “Skrivnost *Radio Onda Rossa* je bila v besedah in besede so bile v ljudeh. Mi smo jih izvlekli iz njih ter možnost ‘govora’ povrnili tistim, ki jim je bil odvzet: marginaliziranim, zasvojenecem, delavcem, ženskam, zapornikom ...”³⁹ Povezanost z lokalnim prebivalstvom in s prizadevanji za družbene spremembe, ki so zaznamovale italijansko prestolnico, je bila bistvenega pomena. “*Radio Onda Rossa* si ne moremo predstavljati brez četrti *San Basilio, Primavalle, Tufello, Magliana, Pigneto*, brez vročega in čutnega *San Lorenzo*; kako bi si radio lahko predstavljali brez bojev prekarnih delavcev, antifašizma železničarjev, električarjev in telefonistov ali brez študentov? Zasedbe hiš, avtoredukcije stanovanjskih računov, boji za dohodek, zavračanje razrednih selekcij v šolah in na univerzah, so meso in kri revolucionarnega rimskega gibanja, ki govori preko radia.”⁴⁰ Radijska postaja v tistem obdobju ni imela redne programske sheme,

³⁷ Prav tam.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prav tam. *San Basilio, Primavalle, Tufello, Magliano, Pigneto* in *San Lorenzo* so rimske (delavske) mestne četrti.

pomembno vlogo pa sta igrala neposredni in spontani jezik, ki ga je radijski kolektiv uporabljal, ter 'kultura telefonske govorilnice', ki je radijski ekipi omogočala neposredna javljanja s krajev dogodkov. Radijski dopisniki so se s pomočjo telefonskih žetonov javljali z rimskih ulic, poslušanje manifestacij, sloganov, skupščin in hrupa, ki jih je ojačevala telefonska govorilnica v živo povezana z ulicami in trgi, pa je bila po mnenju radijskega kolektiva v tistem obdobju ključna pridobitev njihovega medijskega delovanja.

Radio Onda d'Urto, Radio Blackout in Radio GAP

Že v osemdesetih letih je pojavljanje novih svobodnih radijskih postaj v Italiji v primerjavi s pestrimi sedemdesetimi precej upadlo. Med prepoznavnimi radijskimi postajami, ki so se pojavile, je bil leta 1985 *Radio Onda d'Urto*. "V srcu osemdesetih let se je skupina tovarišev in tovarišic, ki so bili povezani z avtonomističnim gibanjem in poznejšimi študentskimi boji, z gibanjem proti jedrski tehnologiji in s prvimi zasedbami socialnih centrov, odločila vzpostaviti medij gibanja in za gibanje."⁴¹ *Radio Onda d'Urto*, poudarjajo njegovi ustvarjalci, je vedno temeljil le na finančni podpori njegovih ustvarjalcev in poslušalcev, od samega začetka svojega delovanja pa je tudi "povsem neodvisen od političnih strank in sindikatov".⁴² Leta 1994 je *Radio Onda d'Urto* v socialnem centru Leoncavallo ustanovil svojo podružnico *Radio Onda d'Urto Milano*,⁴³ na začetku devetdesetih letih pa so se pojavile še druge pomembne svobodne radijske postaje – med njimi so bili *Radio Ciroma* iz Cosenze, *Radio Kappa Centrale* iz Bologne in *Radio*

⁴¹ Radio Onda d'Urto, La storia di Radio Onda d'Urto: <http://www.radion-dadurto.org/storia> (1. 8. 2015).

⁴² Prav tam.

⁴³ Ibba, 1996.

Blackout iz Torina. *Radio Blackout*, ki je začel oddajati na začetku devetdesetih let, je nastal v tesni povezanosti z gibanjem za zasedbo hiš in gibanjem socialnih centrov, njen osnovni cilj pa je biti "megafon velikega števila realnosti ter radijska postaja manjšin in ne le ene same izbrane manjšine".⁴⁴ *Radio Blackout* je samoorganizirani medijski projekt, kar pomeni, da radijski kolektiv upravlja radijsko postajo ter odločitve soglasno sprejema na tedenskih redakcijskih skupščinah. Sodelavci radijske postaje za svoje delo niso plačani, temveč radijsko postajo, ki zavrača financiranje na podlagi oglaševanja, samostojno financirajo z letno članarino.⁴⁵

Čeprav so svobodne radijske postaje začele kot lokalne postaje s šibkimi oddajniki, je bila vedno prisotna težnja po preseganju takšnih omejitev. V začetni fazi so se radijske postaje povezovale v radijske mreže, kot je bila Federacija demokratičnih radijskih postaj, pozneje so zato, da bi presegli omejitve lokalnega oddajanja, vzpostavljali radijske mostove, kar je pomenilo, da so lokalne postaje simultano predvajale enake programske vsebine. Splet in vedno lažja cenovna dostopnost satelitskega oddajanja so takšna povezovanja le še olajšali. Milanski *Radio Popolare* je leta 1992 vzpostavil nacionalno radijsko mrežo *Popolare Network*, ki jo je sestavljalo dvajset radijskih postaj. Podobno radijsko mrežo je predstavljal tudi Radio GAP (Global Audio Project) kot platforma za izmenjevanje novic in zvočnih produkcij v različnih jezikih (italijanskem, angleškem, francoskem, španskem in nemškem), ki so jih radijske postaje nato predvajale na svojih lokalnih frekvencah.

* * *

⁴⁴ Pogovor s sodelavcem *Radio Blackout*, Rim, 22. 11. 2006.

⁴⁵ Prav tam.

Izkušnja *Radia Alice* in svobodnih radijskih postaj v Italiji v drugi polovici sedemdesetih let je nedvomno postala mogoča, ker je radio kot komunikacijsko sredstvo postal cenovno in tehnično dostopen novemu družbenemu subjektu – študentskemu gibanju in družbenim gibanjem, ki so jih večinoma tvorili mladi. “Svobodne radijske postaje so najprej predstavljale predvsem kulturno in jezikovno drugačnost novih gibanj, pozneje pa so se utrdile kot informacijsko sredstvo, ki je neodvisno od politične oblasti, kar tudi danes ostaja njihova glavna funkcija.”⁴⁶ Temeljno spremembo odnosa družbenih in političnih gibanj do prevladujočega medijskega modela, medijskih procesov in informacije je bilo mogoče opazovati vse od prvih poskusov posameznikov in skupin, ki so konec šestdesetih in v sedemdesetih letih 20. stoletja poskušali na novo premisliti področje komunikacij, ter so se ukvarjali z analizo tehnično-znanstvenih znanj in teorij, ki bi bile potrebne za izvedbo projekta tako imenovane “komunikacije od spodaj”.⁴⁷ Medtem ko so družbena in politična gibanja v šestdesetih letih 20. stoletja kot prevladujoči pristop še uporabljala strategijo kontrainformacije, usmerjene proti “potvorbam in lažem vladajočih”,⁴⁸ so gibanja konca šestdesetih in sedemdesetih let vpeljevala pristop, ki se ni osredotočal le na vsebino informacije in nasprotovanje, temveč je težil k temeljnemu preoblikovanju celotnega cikla medijske produkcije. Razmah gibanja svobodnih radijskih postaj v Evropi v sedemdesetih letih, kot ene izmed manifestacij takšnega medijskega delovanja, je v letih, ki so sledila, le še spodbudil nadaljnja premišljanja o načinih uporabe medijev in novih tehnologij, ki so se pojavile. Če so v sedemdesetih letih družbena gibanja in alternativni medijski ustvarjalci najbolj

⁴⁶ Berardi, Jacquemet, Vitali, 133.

⁴⁷ Prav tam, 134.

⁴⁸ Prav tam, 135.

eksperimentirali z radijskim medijem, pa tudi videom, je alternativno medijsko polje že konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let začelo odkrivati predvsem prednosti računalniških tehnologij in omrežij, ki so prinašale nove možnosti razvoja, delovanja in povezovanja.

Bibliografija

- BALESTRINI, N., MORONI, P. (2005): *L'orda d'oro 1968-1977. La grande ondata rivoluzionaria e creativa, politica ed esistenziale*, Milano, Feltrinelli.
- BERARDI, F., JACQUEMET, M., VITALI, G. (2003): *Telestreet. Macchina immaginativa non omologata*, Milano, Baldini Castoldi Dalai Editore.
- BIANCHI, S., CAMINITI, L., ur. (2008): *Gli autonomi. Le storie, le lotte, le teorie*, III, Rim, Derive Approdi.
- CAPANNA, M. (2007 (1988)): *Formidabili quegli anni*, Milano, Garzanti Libri.
- COLLETTIVO A/TRAVERSO (2002): *Alice è il diavolo. Storia di una radio sovversiva*, Milano, Shake edizioni.
- CUNINGHAME, P. (2001): *For an Analysis of Autonomia: An Interview with Sergio Bologna*, Left History Vol. 7 (2), York University, 89-102.
- FAENZA, R. (1973): *Senza chiedere permesso. Come rivoluzionare l'informazione*, Milano, Feltrinelli.
- GRUBER, K. (1997): *L'avanguardia inaudita. Comunicazione e strategia nei movimenti degli anni Settanta*, Milano, Costa & Nolan.
- HUTTER, P. (1978): *Piccole antenne crescono*, Rim, Savelli.
- IBBA, A. (1996): *Leoncavallo 1975-1995: Venti Anni Di Storia Auto-gestita*, Milano, Costa & Nolan.

- MACALI, G. (1977): *Meglio tardi che RAI. La fine del monopolio radiotelevisivo in Italia attraverso la storia della prima radio libera di sinistra: "Canale 96"*, Rim, Savelli.
- MARUCCI, A. (2002): *Klemens Gruber: Intervista*, Il Manifesto, Rim, 9. 3. 2002.
- MCLAUGHLIN, T. (1978): *Radio Alice: Radio in action in Italy*, v: The Red Menace, Vol. 2 (2).
- MERCURIO, S. (2003): *Trent'anni fa, le radio libere. Viaggio nell'etere di Roma*, La Stampa, Torino, 30. 11. 2003, 3.
- MONTELEONE, F. (1992): *Storia della radio e della televisione in Italia. Società, politica, strategie, programmi 1922-1992*, Benetke, Marsilio Editori.